

İNTOBA

JHSSA

Muhammed ASLANER

Doktora, Uşak Üniversitesi, Uşak / Türkiye

muhammed_deu@hotmail.com

Doi: [10.5281/zenodo.6667663](https://doi.org/10.5281/zenodo.6667663)

ORCID: 0000-0002-8612-0024

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied

12/02/2022

Kabul Tarihi
Accepted

16/04/2022

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Orginal Paper

Research Paper

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

Özet

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ülkemizde farklı ekonomi politikaları uygulanmıştır. Demokrat Parti Dönemi'nde 1950-1960 arası ülkemizde ekonomi modeli olarak devletçi ekonomiden liberal ekonomik politikalara geçişin gerçekleştiği bir dönemdir. Bu geçişin gerçekleşmesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası savaşı kazanan Batı Bloğu ülkelerin demokrasiyi benimsemeleri ve savaş sonrası demokratik yönetimlerin ön plana çıkması ve bu durumun ülkemizde çok partili hayata geçişi getirmesi etkili olmuştur. DP iktidarında tarım sektörü başta olmak üzere çoğu alanda özel sektör teşvik edilmiş ve dış yardım ve krediler sayesinde ise ülkenin kalkındırılması amaçlanmıştır.

Özellikle iktidarının ilk yıllarında DP, gerçekleştirdiği ilerleme sayesinde ülkede refahın artmasını sağlamıştır. Dönemin ortalarından itibaren ise hem dış yardım ve kredilerin azalması hem de iklim şartlarının da etkisiyle üretimin düşmesiyle DP'nin ilk yıllarında görülen refah ve huzur ortamı bozulmaya başlamıştır. Birde buna devalüasyonlar eklenince paranın değeri düşmüş ve halkın alım gücü azalmaya başlamıştır. Bu durum karşısında Demokrat Parti özel sektörü desteklemenin yanında özellikle devletçi politikaları da uygulamaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ekonomi Politikası, Devletçilik, Liberalizm, Özel Sektör.

ATIF: ASLANER, Muhammed, Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları, *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 2/1 (Haziran 2022), ss. (067-087)

CITE: ASLANER, Muhammed, Economic Policies in the Period of the Democratic Party, *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 2/1 (June 2022), pp. (067-087)

turnitin

Screened by

ECONOMIC POLICIES IN THE PERIOD OF THE DEMOCRATIC PARTY

Abstract

After the Republic was declared, different economic policies were implemented in our country. During the Democratic Party Period, 1950-1960 was a period in which the transition from statist economy to liberal economic policies took place as an economic model in our country. The adoption of democracy by the Western Bloc countries that won the war after the Second World War, the emergence of democratic governments after the war, and the transition to a multi-party system in our country were effective in the realization of this transition. Under the DP government, the private sector was encouraged in most areas, especially the agricultural sector, and the development of the country was aimed through foreign aid and loans.

Particularly in the first years of its rule, the DP enabled the welfare of the country to increase thanks to the progress it made. Since the middle of the period, the environment of prosperity and peace in the first years of the DP began to deteriorate due to the decrease in foreign aid and credits and the decrease in production due to the climatic conditions. When devaluations were added to this, the value of money decreased and the purchasing power of the people began to decrease. In the face of this situation, the Democrat Party has implemented statist policies as well as supporting the private sector.

Keywords:Democratic Party, Economic Policy, Statism, Liberalism, Private Sector.

1.Giriş

Demokrat Parti Dönemi ile ilgili olarak ekonomi alanında yapılan makale ve tez çalışmalarına baktığımızda; Yaşar Baytal'ın "*Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)*" adlı makalesini, Şule Sevinç Kişi'nin "*Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası ve Değerlendirmesi (1950-1960)*" adlı makalesini, Nevin Çoşar'ın "*Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası*" adlı makalesini, Abdullah Takım'ın "*Demokrat Parti Dönemi'nde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları*" adlı makalesini, Ahmet Canlı'nın "*Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları*" adlı makalesini bu alanda yapılan çalışmalar arasında belirtebiliriz. Ayrıca yine bu konu ile ilgili tezlere baktığımızda ise; Zahide Sungur'un "*Menderes Dönemi Türkiye'yi Kalkındırma Politikaları*" adlı yüksek lisans tezini, Aslıhan Yılmaz'ın "*Demokrat Parti Dönemi'nde Alınan Kararların Ekonomi Politikalarına Yansımaları Etkileri ve Sonuçları*" adlı yüksek lisans tezini son yıllarda yapılan çalışmalar arasında sayabiliriz.

Ayrıca bu dönemi ele alan ekonomi kitapları arasında ise; Korkut Boratav'ın "*Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*", Tevfik Çavdar'ın "*Türkiye Ekonomisinin Tarihi*", Yahya Tezel'in "*Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi*", Memduh Yaşa'nın "*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1970)*", Şevket Pamuk'un "*Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*", Ramazan Kurtoglu'nun "*Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*", Nazif Ekzen'in "*Türkiye Kısa İktisat Tarihi*" Cem Eroğul'nun "*Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*" adlı eserlerini sayabiliriz.

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye ekonomisinde savaşın etkilerinin hala sürdüğü görülmektedir. Her ne kadar Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen girmese de, savaşın ülke ekonomisini derinden sarstığı görülmektedir. Türk ordusunun muhtemel bir savaşa girmesine karşı hazırlıkların yapılması, askeri harcamaların artmasının yanı sıra üretici durumdaki erkeklerin ve genç nüfusun orduya alınması

sonucunda üretimde ciddi azalmalar görülmüştür (Pamuk, 2016:199). Savaş yıllarında ise Ocak 1940'ta olağanüstü şartlarda, ulusal ekonomi ve savunmayı da ilgilendiren hususlarda hükümete geniş yetki veren *Milli Koruma Kanunu'nun* (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940, IV, 8, 1, 27; Düstur, 3.Tertip, Cilt: 21, 1940; Resmi Gazete, 1940, 4417) yürürlüğe konması ve ardından gelen uygulamalar halkın CHP'ye karşı olumsuz tavır takınmasına sebep olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı döneminde izlenen iktisat politikaları toplumsal dengeleri etkileyen sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Altaş, 2011:17). Savaş dolayısıyla yüksek kazanç elde eden tüccarların *Varlık vergisi* (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942: IV, 28, 4; Resmi Gazete, 1942, 5255), *Milli Korunma Kanunu* (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940, IV, 8, 1, 27; Düstur, 3.Tertip, Cilt:21, 1940; Resmi Gazete, 1940, 4417) ve *Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu* (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943, IV, 3, 34; Düstur, 3.Tertip, Cilt:24, 1323; Resmi Gazete, 1943, 5423) yüzünden kazançlarının bir kısmını kaybetmeleri çok partili döneme geçişte etkili olan iç faktörler olarak belirtilebilir (Takım, 2012: 164). Sonuçta, uygulanan savaş yıllarındaki ekonomi politikası ve kıtlık nedeniyle halk, ilave vergiler nedeniyle ise zengin kesim bu savaştan oldukça olumsuz etkilenmiştir. Diğer taraftan, savaş ekonomisi halkın içinde küçük bir azınlığa yeni fırsatlar sunmuştur. İthalat kısıtlaması ve üretim düşüşü nedeniyle meydana gelen karaborsa ortamını değerlendiren ticaret burjuvazisi ile toprak ağaları, yüksek kazançlar elde etmiştir. Doğal olarak savaşın tüm olumsuz faturası dönemin yönetimde olan tek partiye Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) kesilmiş, zenginleşen toprak ağaları ve tüccarlar kendi iktidarını kurmak ve ülke ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte kendi güç ve çıkarlarını artırmak istemiştir (Canlı, 2020: 77).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, iç ve dış gelişmeler Türkiye'de önemli siyasal ve iktisadi değişikliklere yol açmaya başlamıştır. İçeride pek çok toplumsal kesim artık tek parti iktidarından hoşnutsuzluk duymaya başlamıştı. Kırsal alanlarda küçük ve orta ölçekli tarımsal üreticiler savaş yıllarındaki ağır vergilerden ve iâşe politikalarından olumsuz etkilenmiştir. Dünya Savaşı sırasında her köye giren jandarma ve vergi tahsildarları, daha sonraki yıllarda tepki çekmeye devam eden simgelere dönüşmüşlerdi. Kırsal alanlardaki küçük üreticilerle arasını düzeltmeye çalışan hükümet, kendisine 50 dönümün üzerindeki tüm toprakları yeniden dağıtma yetkisi veren *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*'nu Meclis'ten geçirdi (Resmi Gazete, 6032: 1945; TBMM Zabıt Ceridesi, 1945, VII, 18, 3, 72; Düstur, 3.Tertip, Cilt: 26, 1198). Ancak Meclis'te hararetli tartışmalar yaşandı ve tasarı özellikle orta ve büyük toprak sahipleriyle bağlantısı olan üyeler tarafından şiddetle eleştirildi. Daha sonra CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kuracak olan muhalif grup da bu tartışmalar sırasında biçimlendi (Pamuk, 2014: 225). *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* bazı görüşlere göre DP'nin kurulmasında etkili olan tek faktör olarak görülmektedir. Tek faktör olarak ele almak yanlış bir bakış olur ama önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmesi daha doğrudur (Akşin, 2007: 302). Bu kanun 1945'te Başbakan Saraçoğlu tarafından tarımda üretimi artırmak ve toprağı olmayan köylüyü toprak sahibi yapmak amacıyla çıkarılmak istenen bir kanundur. *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*'na Adnan Menderes, karşı çıkmış ve şu şekilde bir eleştiri getirmiştir. Aslında ülkede yeterli miktarda tarım arazisi vardır. Tarım alanlarının az gözükmemesinin sebebi tarıma açılmayan mera ve topraklarının varlığından kaynaklanmaktadır. A. Menderes'e göre bahsedildiği gibi ülkede büyük topraklara sahip kişi yoktur. Yasaya muhalif grubun bir diğer tezi de tarımın gelişmemesinin bir diğer nedeni tarımda teknolojinin takip edilememesi ve eski usul tarımın devam etmesidir. Bu yüzden *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* yerine tarımda modernleşmenin sağlanması gerekmektedir (Kayıran ve Metindaş, 2018: 656-657). *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* öncesi yaşanan önemli gelişmelerden birisi de Dörtlülük Takrir'in yayınlanmasıdır. Dörtlülük Takrir, 7 Haziran 1945 tarihinde o zaman CHP milletvekili olan Fuad Köprülü

¹, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Adnan Menderes² tarafından meclise sunulan öneridir. Dörtlülük takrirle asıl amaçlananlar ise; Türkiye’de çok partili hayata geçilmesi, tek dereceli seçim sisteminin uygulanması, seçimlerin serbest ve özgür bir ortamda gerçekleşmesi, üniversitelerde özerkliğin sağlanmasıdır (Akandere, 2012: 7). Bu öneriden sonra Fuad Köprülü ve Adnan Menderes gazetelerde muhalif yazılar yazmaya başlayınca Eylül 1945’te ikisi de CHP’den ihraç edildiler. Yasanın çıkmasına muhalif olan Adnan Menderes, Emin Sazak³ başta olmak üzere bazı CHP üyeleri basın yoluyla hükümete ağır eleştiriler getirdi. Bunun yanında ihraç kararına karşı çıkan Celal Bayar⁴ ve Refik Koraltan⁵ CHP’den istifa etti (Kanca, 2013: 48).

Şehirlerde ise savaş yıllarında uygulamaya sokulan ve gayrimüslimler aleyhine uygulanan Varlık Vergisi, Müslüman burjuvazide de kaygı ve güvensizlik yaratmıştı. Yirmi yılı aşkın Tek Parti deneyimi sırasında devletçi uygulamalardan ve savaş koşullarından yararlanmış olsalar da, burjuvazinin büyük bir bölümü artık devletçilikten vazgeçmek, ayrıcalıklı ancak bağımlı bir kesim konumundan kurtulmak istiyordu. Memurlar ve maaşlı çalışanlar ile sayıları henüz çok sınırlı kalan işçiler ise savaş yıllarındaki yüksek enflasyon ve vurgunculuk ortamından çok olumsuz etkilenmişlerdi. Böylece Tek Parti yönetimine karşı, tarıma ve özel sektöre daha fazla önem verilmesini, daha açık bir ekonomiden yana politikalar izlenilmesini talep eden bir muhalefet yükselmeye başladı (Pamuk, 2014: 225).

İkinci Dünya Savaşı’nı Batı Bloğu ülkeler kazanınca ve bu ülkelerin demokratik rejimlerle yönetilmesi üzerine Türkiye’de demokratikleşme yolunda adımlar atmaya başladı. Ülkemizde İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçiş aşamasında kurulan ilk parti Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi’dir. Bu partiden sonra CHP içindeki muhalif grup partiden ayrılarak 1946 yılında Demokrat Parti’yi kurdu. İsmet İnönü’nün DP’nin kurulmasına ses çıkarmamasının sebepleri ve DP’nin kurulmasından beklentileri şunlardır: Öncelikle çok partili siyasi hayata geçilmesi,

¹ Fuat Köprülü, İstanbul’da 1890 yılında dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Hatice, babasının adı Faiz’dir. Fransızca, Farsça ve Arapça bilmektedir. Edebiyat ve Tarih alanlarında Ordinaryüs profesördür. Mehasım ve Servet-i Fünun Mecmuaları ve Tanin gazetesi yazarıdır. İstanbul Sultanisi ve Galatasaray Lisesi’nde hocalık yapmıştır. İstanbul Mülkiye Mektebi, Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Güzel Sanatlar Mekteplerinde hocalık yapmıştır. İstanbul Darü’l Fünun Edebiyat Şubesi profesörü ve başkanı olarak çalışmıştır. Maarif Vekâleti Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur. Türkiyat Enstitüsü kurucusu ve müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Tarih Encümeni başkanlığı yapmıştır. Atina ve Paris Üniversitelerinden fahri doktorluk almıştır. V. Dönem Kars milletvekilidir. V. Dönem Maarif Encümeni başkanlığını yapmıştır. Fuat Köprülü 28 Haziran 1966 tarihinde vefat etmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-2010, Cilt: I, Gökçe Ofset Matbaacılık, s.267)

² Adnan Menderes 1899 yılında İzmir’de doğmuştur. Babası İbrahim Ethem, annesi Tevhide hanımdır. Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. Çiftçilikle uğraşmıştır. İngilizce bilmektedir. Teğmenlik, İnzibat subaylığı, Menderes Bölgesi Komutanı Yaverliği, 74. Alay Komutanı Yaveri görevlerinde bulunmuştur. Aydın Ziraat Odası başkanlığını yapmıştır. IV, V, VI. ve VII. Dönem Aydın milletvekilliği yapmıştır. Parlamentolar Türk Grubu kurucu üyesidir. Mecliste CHP-Bağımsız-DP milletvekili olarak görev almıştır. Adnan Menderes, 17 Eylül 1961’de vefat etmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-2010, Cilt: I, Gökçe Ofset Matbaacılık, s.378).

³ Eskişehir’in Sazak Köyü’nde 1882’de doğmuştur. Annesinin adı Fatma, babasının adı Abdurrahman’dır. TBMM’de CHP, Bağımsız ve DP milletvekili olarak görevler yapmıştır. Genel Meclis ve Liva İdare Heyeti üyesidir. Sorgu hâkimi olarak görev yapmıştır. Mihalicçik Ticaret Odası Başkanlığı yapmıştır. TBMM I,II, III, IV, V,VI. Dönem Eskişehir milletvekili olarak görev yapmıştır. Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibidir. Emin Sazak 1960 yılında vefat etmiştir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-2010, Cilt: I, Gökçe Ofset Matbaacılık, s.393).

⁴ Celal Bayar, 1883’te Umurbey’de doğmuştur. Babası Abdullah Fehmi, annesi Emine’dir. Gemlik Rejim İdaresi, Ziraat Bankası ve Deutsche Bank Bursa Şubesi memuru ve baş memuru olarak çalışmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası Bursa ve İzmir sorumlu kâtibi görevlerinde bulunmuştur. Halka Doğru Dergisi’nin sahibidir. Akhisar Ulusal Kuvvetler Komutanlığını yapmıştır. Halk Fırkası kurucu üyesidir. Demokrat Parti kurucusu ve Genel Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Osmanlı Mebusan Meclisi IV. Dönem Saruhan milletvekilidir. TBMM I, II, III, IV, V, VI, VII. Dönem milletvekili olarak görev yapmıştır. Lozan Barış Konferansı Türk Delegasyonu danışmanıdır. 2. Ve 3. İcra Vekilleri Heyeti’nde yer almıştır. 2. Hükümet’te Mübadele, İmar ve İskân Vekili, 7. VE 8.Hükümette İktisat, 9. Ve 10. Hükümette başvekil olarak görev yapmıştır. Türkiye İş Bankası’nın Kurucusu ve Genel Müdürüdür. Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibidir. Celal Bayar, 1986 yılında vefat etmiştir. (TBMM Albümü 1920-2010, Cilt: I, Gökçe Ofset Matbaacılık, s.402).

⁵ Refik Koraltan 1889’da Divriği’de doğmuştur. Darü’l-Fünun Hukuk Şubesi’nden mezun olmuştur. Gelibolu Bidayet Mahkemesi’nde görev yapmıştır. Karaman, Bursa İstinaf Mahkemesi Müdde-i Umumisinde görev yapmıştır. Konya Divan-ı Harbi Öfi Müdde-i Umumisi ve Fırka Hukuk Müşaviri olarak görev yapmıştır. Mersin Emniyet Umumi Müfettişliğinde bulunmuştur. Konya Müdafaa-i Teşkilatı ve Kuvayı Milliye Teşkilatı kurucusudur. Trabzon Polis Müdürü olarak görev yapmıştır. Trabzon Bursa, Çorum valiliklerinde görev yapmıştır. Demokrat Parti kurucu üyesidir. TBMM’de I,II, III, IV. Dönem Konya Milletvekili olarak, VI, VII, VIII ve IX. Dönem İçel milletvekili olarak görev yapmıştır. I. Dönem Yozgat İstiklal Mahkemesi başkanıdır. IX. Dönem TBMM Başkanı’dır. Refik Koraltan, 1974 tarihinde vefat etmiştir. (TBMM Albümü 1920-2010, Cilt: II, Gökçe Ofset Matbaacılık, s.566).

parti içindeki muhalif seslerden kurtulmak, bir diğer beklentisi ise Atatürk devrimlerine, ilke ve inkılaplarına karşı bir parti olmayacak olmalarıdır (Akşin, 2007: 302).

Ekonomi politikalarına bakıldığında ise savaş öncesinde hazırlanmış, savaş nedeniyle uygulanamamış, devlet önderliğinde sanayileşme ağırlıklı bir kalkınma planı zaten vardır. Savaş bittikten sonra, Başbakan Saraçoğlu, teknik yönetimi Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin'e verilmiş olan 1946 İvedili Sanayi Planı'nı hazırlattı (Çavdar, 2003: 55). Bu yapılan uygulama ve planların amacı ülkeyi savaş sonrası ekonomi, sanayi ve ziraat alanlarında kalkındırmaktır (Boratav, 2003: 97).

Savaş sonrasında iktisadi modelin değişmesinde dış gelişmeler ve güçler de önemli rol oynadılar. ABD'nin yeni hegemonyacı güç konumuna gelmesi, uluslararası dengeleri daha açık bir siyasal düzen ve daha liberal bir ekonomiden yana değiştirmişti. Tam da bu sırada Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve Boğazlar üzerinde söz hakkı talep etmesi, iktidar ve muhalefeti ABD ile daha sıkı işbirliğine yöneltti. Türkiye dış politikasında hızla Amerika ve Batı ile ittifaka doğru yol alırken, Cumhurbaşkanı İnönü önderliğindeki CHP yönetimi de daha açık ve rekabetçi bir siyasal rejime doğru yöneldi (Pamuk, 2014: 226).

Bu süreçte Türkiye uluslararası ekonomik sistemle uyum sağlamak ve dış yardımlar alabilmek için birtakım uluslararası kuruluşa üye olurken bazılarının ise kurucu üyesi olarak yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye, öncelikle 26 Haziran 1945 tarihinde Birleşmiş Milletlerde kurucu üye olarak yer aldı. Türkiye, 45 ülkenin üyeliğiyle 27 Aralık 1945'te kurulan Uluslararası Para Fonu IMF'ye 1947'de üye oldu (Yavuz, 2009: 216). Yine bu dönemde 11 Mart 1947 tarihinde Dünya Bankası'na üye olunmuştur (Tekeli, 1979: 292). Türkiye bu dönemde dış yardım alabilmek için ABD'de Marshall Yardımı kapsamında yer alabilmek için başvuruda bulunmuştur. Bu yardımın sağlanmasında etkili olan faktör özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD kamuoyunda "kızıl tehlike" adı altında Sovyet ve komünizm korkusunun yayılmasıdır. 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Harry Truman kongrede yaptığı konuşmasında Sovyet tehlikesi ve dünyanın iki kutuplu olmasından bahsetti. Bu tehlike karşısında ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolar askeri yardımda bulunacağını açıkladı. Özellikle Truman'ın bu konuşması ve Truman Doktrininin ilanından sonra liberalizm ve komünizm fikirleri karşı karşıya geldiler. Bu cepheleşme sonucunda dünya iki kutuplu hal aldı. Başını ABD'nin çektiği Batı Bloğu ve Başını Sovyet Rusya'nın çektiği Doğu Bloğu olarak ikiye ayrıldı. (Kennedy, 1989: 437). ABD savaştan yeni çıkmış Avrupa'nın yeniden tamiri ve kalkınması için ve komünizm etkisinden de Avrupa'nın etkilenmemesi, komünizme ekonomik olarak karşı koyup güçlü kalabilmeleri için Truman Doktrini çerçevesinde Marshall Planı'nı devreye soktu. Türkiye, 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da imzalanan anlaşma ile Marshall Planı çerçevesinde yardım kapsamına alınmıştır (Ay, 2012: 152). Türkiye'nin Marshall Yardımı kapsamına alınmasının en önemli nedeni; Türkiye'nin tarımsal ürün üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olması ve Avrupa'nın yeniden imarında Türkiye'nin tarım üretimi ve madencilik üretimiyle katkıda bulunabileceği görüşüdür (Sungur, 22: 2014). Marshall Yardımı çerçevesinde 1948-1952 arasında ülkemize 351,7 milyon dolar yardım edildiği görülmektedir. (Alper ve Balaban, 2013:21). Bu yapılan Marshall Yardımının yaklaşık 73 milyonu Türkiye'ye hibe olarak verilmiştir. (Yakut ve Yaşar, 2009: VII).

Marshall Yardımı ve Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye gelen yardım, hibe ve kredilerle birlikte ekonomi canlanmıştır. Toplumun refah ve huzuru ilk başta artmıştır. Ama bunun yanında hem politika hem de ekonomi alanında birtakım sıkıntıların yaşanmasına da sebep olmuştur. Başlıca politika değişikliği ekonomi de yaşanmıştır. Özellikle Türkiye bu yardımı alabilmek için devletçi ekonomi politikadan vazgeçmeye daha az devletçilik politikası uygulamaya başlamış ve devletçiliğin yerine liberal ekonomiyi benimsemiştir. Bu durum beraberinde ithalatın artmasına neden olmuş ve ihracat

gelirleri ithalat giderlerini karşılayamaz hale gelmiştir. TÜİK verilerine bakıldığında 1947’de 244 bin dolar seviyesinde ithalat gerçekleşirken ihracat geliri ise 223 bin dolar seviyesinde kalmıştır (TÜİK, 2014: 437). Bu ekonomide uzun bir aradan sonra ilk defa dış ticaret açığı verdiğimizizi göstermektedir. Bu durum sonraki yıllarda giderek katlanarak arttığı görülmektedir. 1948’de İthalat gideri 275 bin dolar, ihracat 196 bin dolar, 1949’da ithalat 290 bin dolar, ihracat 247 bin dolar, 1950’de ithalat 285 bin dolar, ihracat 263 bin dolar, 1951’de ithalat 402 bin dolar, ihracat 314 bin dolar, 1952’de ithalat 555 bin dolar, ihracat 362 bin dolardır (TÜİK, 2014: 437). Bütçe açığı, ithalat ihracat dengesizliği DP iktidarı döneminin sonuna kadar devam etmiştir. Hükümet bütçe açıklarını gelen yardımlar aracılığı ile kapatmaya çalışmıştır. Bu durum beraberinde üretmeden borçlanmayı getirdiği görülmektedir. Marshall Planı çerçevesinde gelen yardım ve krediler daha çok tarım alanında ve tarımda makineleşme amacıyla kullanıldığı için bu beraberinde kırsal alandaki nüfusun işsiz kalmasına ve köyden kente göçün artmasına sebep olduğu da görülmektedir. Marshall Yardımları çerçevesinde gelen para sanayi alanında gerekli yatırımlara tam olarak aktarılamadığı için sanayi alanında üretimde istenilen düzeye ulaşamamıştır (Şahin, 12).

Demokrat Parti, savaş yıllarının güçlüklerini üstlenen Cumhuriyet Halk Partisi karşısında kırdan kente pek çok kesimin değişiklik özelemlerini temsil ediyordu. 1950 seçimleri öncesinde, Demokrat Parti’nin ekonomiye ilişkin platformunda iki temel unsur dikkat çekiyordu: Devletin ekonomideki yerini küçültmeyi hedefleyen, özel sektörü öne çıkaran, yabancı sermayeye davet çıkaran liberal bir anlayış ve tarıma ağırlık veren bir kalkınma stratejisi. Demokrat Parti devlet fabrikalarını satacağını, kalkınmaya kırlardan başlayacağını vaat ediyordu. Daha sonraki yıllarda partinin önderleri iktisadi kalkınma felsefelerini "her mahallede bir milyoner yaratmak" olarak açıklanmıştı (Pamuk, 2014: 226).

2. Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları

Demokrat Parti’nin iktidara gelme sürecini açıklamada kullanabileceğimiz bir diğer görüş şekli ise Merkez-Çevre Kuramı’dır. Bu kurama göre iktidarı oluşturan bürokrasi yönetim merkezi oluştururken, çevre ise, bu merkezin etrafında oluşan yapıdır. Bu merkez-çevre birlikteliği toplumu oluşturur görüşüdür (Türküne, 2009: 233). Merkez fiziksel yönlerin dışında daha çok inanç ve değerlerin desteklediği bir yapıdır (Shils, 2002: 86). Ülkemizde bu çevre merkez ilişkisini siyasal ve toplumsal yapıya uygulayarak ele alan isim Şerif Mardin’dir. Türkiye’de siyaset-din ilişkisi ve toplumsal sınıflar arasında bazı genel yorumlarda bulunarak (Mardin, 2009: 37) çevre – merkez kuramını açıklamaya çalışmıştır. Demokrat Parti değer ve düşünce bakımından merkezden farklı olmayan fakat bazı sebeplerden dolayı merkezden ayrılan bir partidir. Merkezde bulunan CHP’ye ve seçkin kamu bürokrasisine karşı ortaya çıkmıştır. Bu noktada bürokrasiden, CHP’den memnun olmayan ama kendini ifade edemeyen çevresel kesimlerde DP’nin etrafında yer almaya başlamıştır. Bunun yanında DP’nin yönetim kısmı ise merkezdekiler tarafından oluşmaktadır. Böyle bir ortamda DP 1950 seçimlerini kazanmış ve böylelikle çevre de merkeze taşınmıştır (Gündoğmuş, 2012: 144). DP’nin iktidara gelmesinde demokrasi söylemi, ekonomik olarak halkın refaha erişmek istemesi, CHP’nin söylemlerinin zayıf kalması, sesini duyurmak isteyen kitlelerin DP’ye yönelmesi gibi etmenlerde DP’nin iktidara gelmesinde etkili olan faktörlerdir.

Demokrat Parti’nin 1950 seçimleriyle beraber iktidara gelmesiyle uyguladığı temel ekonomik politika ülkenin önceden uygulanan karma ekonomik politikasında fazla değişime gitmeden özel teşebbüsü ve liberal ekonomiyi ön plana çıkaran ve özel teşebbüsün gelişmesine yönelik bir politika benimsendiği görülmektedir (Erdoğan, 2008: 46). DP kurulduğu günden itibaren devletin ekonomiye müdahalesini sert bir şekilde eleştirmiştir. DP iktidara geldiği ilk günden itibaren ise liberal bir ekonomi benimsemiş ve ithalata getirilen kısıtlama ve engeller kaldırılmıştır. Özel sektörün kullanımı için kredi imkânları artırılmış ve kredi faizleri eski yüksek seviyelerin altına çekilmiştir. Bu dönemde ayrıca

yabancı sermayenin ülkemize girmesi yönünde kolaylaştırıcı adımlar atılmıştır. Bunun yanında DP'nin liberalizm anlayışı, sadece özel sektöre yer verilmesi anlamında değil; devlet sektörünün de ekonomide yer almasını kaçınılmaz görüyordu (Albayrak, 2004: 303). 1950 seçimleri öncesinde DP'nin seçim bildirgesinde, CHP'nin iktisadi ve mali politikasının kısırlaştırıcı olduğunu ileri sürerek, devletin milli ekonomiye yüklediği ağır külfetleri ortadan kaldırmayı hedefliyordu. (Kişi, 2005: 95) 1950 sonrasında Demokrat Parti iktidarı tarafından başlatılan önemli bir diğer değişiklik de ithalatın, özellikle de tüketim malları ithalatının serbestleştirilmesidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ithalat yapılamaması nedeniyle biriktirilen döviz rezervlerinin yanı sıra, dünya piyasalarında 1947 yılında başlayan ve Kore Savaşı ile devam eden konjonktür, hammadde talebini ve fiyatlarını yükseltmiş, artan ihracat gelirleri de ithalat hacminin hızla genişlemesine olanak sağlamıştı. Demokrat Parti iktidara gelmeden önce kamu iktisadi kuruluşlarının özel sektöre satışını da öngörüyordu. Ancak özel sektörün bu işletmelerle ilgilenmemesi nedeniyle, bir süre sonra bu hedeften vazgeçildi (Pamuk, 2014: 227).

DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılı arasında da 1954 yılı bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Uygulanan iktisat politikaları açısından 1954 yılına kadar liberalizasyon politikaları, ancak 1954 yılından sonra ise devletçi ve müdahaleci iktisat politikaları ön plana çıkmıştır (Erdoğan, 46: 2008) Bu dönemde ekonomik refahı sağlayacak ekonomik liberalizmin yanı sıra, halka daha çok özgürlük ve eşitlik sağlayacak, köylüye kendisini hor görmeyecek bir devlet, memura yeterli maaş, işçilere sendika ve grev hakkı, basına ve aydınlara fikir özgürlüğü, üniversiteye özerklik, Doğuya kültürel kalkınma, kısaca baskısız, işkencesiz bir yönetim ve insan haklarını ön plana çıkardılar (Kişi, 2005: 96).

2.1. Demokrat Parti'nin Tarım Politikaları

1950 senesinde DP iktidara gelinceye kadar hızlı sanayileşme politikalarının etkisiyle tarım sektörü hedeflenen düzeyde gelişmeyi gösterememiştir. DP döneminde ise “tarımsal kalkınmaya” öncelik verildiği görülmektedir. DP iktidarının tarım öncelikli kalkınma projesinin temelini ekilebilir tarımsal alanların artırılıp geliştirilmesi ve tarım sektörünün pazar ekonomisine daha büyük pay sağlanması ilkeleri oluşturmuştur (Oktar ve Varlı, 2010: 10). DP iktidara geldikten sonra Adnan Menderes tarımla ilgili bir konuşmasında şu konulara değinmiştir: “Türkiye’nin yüzde sekseni köylerde yaşıyor. Köylerde üretim toprağa bağlıdır. Toprak iyi tohum ister, gübre ister, makine ister, sulama ister. Köylümüz bunları bir başına yapamaz. Devlet olarak ona elimizi uzatmamız gerekli. Ziraat Bankası yoluyla kooperatifler yoluyla ucuz faizli krediler sağlayacağız. Köylümüz bunları kullanarak makine alacak. Tohumunu ithal edeceğiz, onu ekecek, ucuz gübre sağlayacağız, onu kullanacak. Bunlar da yetmez, malını pazara götürmesi için yol yapacağız. Sağlığını koruyabilmek için içme suyu getireceğiz. Bu da yetmez. Mahsulünü değer fiyatıyla satmasını temin edeceğiz.” (Bayar, 1969: 137).

Demokrat Parti iktidarı tarafından ekonomide gerçekleştirilen önemli değişiklik, tarım kesiminin gelişmesine verilen önem ve desteğin artmasıdır. Tarıma destek için ilk aşamada Marshall Planı'ndan sağlanan fonlar ile tarımsal araç, makine ve özellikle de traktör ithalatı ve bu alanda kredi desteği sağlandı. Böylece ülkedeki pulluk, traktör ve traktör pulluğu sayıları hızla arttı (Pamuk, 2014: 226). Tarıma ciddi yatırımlar sağlandı ve sübvansiyonlar verildi. Bütün bunlar beraberinde tarımda kullanılan toprakların tarihte görülmeyecek biçimde artmasına ve tarımsal üretimin hızla yükselmesini sağlamıştır. Tarım verilerine bakıldığında daha önce yalnız % 18’i ekili olan tarım (Yılmaz, 2019: 60) alanı, yeni dönemde birkaç yılda iki katına çıkarılmıştır. Bunun yanında haşeratla mücadele, tohum ıslahı, sulama vb. önlemler, desteklenmiş ve bu konularda resmi kurumlar başta olmak üzere pek çok kuruluş faaliyette bulunmuştur. 1950’li yıllarda tarım üretimi her yıl % 3,3 oranında artmış, ayrıca hızlı kara yolları yapımı kırsal ve köylerde yaşayıp çalışanların ortak ve merkezdeki pazar ekonomisine bağlanmasına katkı sağlamıştır.

DP iktidarının ilk dönemlerinde tarımdaki başarısı aşağıda sayılan nedenlerden dolayı gerçekleştirilmiştir (Eroğul, 2003: 142).

- Devlet topraklarının bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar işletmeye açılmış ve meraların bir kısmı ekim alanı haline getirilerek tarımsal alan genişlemiştir.
- Gizli işsiz konumunda olan nüfusun bir kısmı yeni açılan tarımsal alanlarda istihdam edilerek DP iktidarının ilk yıllarında işsizliği azaltıcı etki yapmıştır.
- Tarım kesiminde emeğin verimliliğini artırmak amacıyla yaygın bir makineleşmeye gidilmiş, kısa bir süre içerisinde, traktör sayısı yaklaşık on misli artırılmıştır. Ayrıca, tarımsal alet ve makineler ithal edilip, kolay işleyen bir kredi mekanizması yoluyla bu araç ve gereçler köylünün kullanımına sunulmuştur.
- Tarımsal ürünlerin taşıma ve depolanması için yeni önlemlerin alınması, ürünlerin düşük fiyatlarla hemen elden çıkarılmasını önleyerek gerçek fiyattan satılması sağlanmıştır.
- Ziraat Bankası kanalıyla, tarım kesiminin kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmış, tarımsal ürün fiyatları yükselterek üreticilere daha fazla nakit girişi sağlanmıştır.

Tarım kredi miktarının kullanımına bakıldığında ise 1950 yılında 810 milyon TL iken, 1960 yılında 4,7 milyar TL'ye yükseldiği görülmektedir. Tarım sektörü aynı zamanda taban fiyat uygulamaları ve destekleme alımları aracılığıyla da desteklenilmeye çalışılmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından taban fiyatlarında, üreticiye önemli bir kâr bırakıldığı görülmektedir. Yüksek taban fiyat uygulamaları neticesinde tarımsal üretim çok büyük miktarda arttığı da görülmektedir (Erdoğan, 2008: 91). Örneğin buğday üretimi 1940'ların sonunda iki buçuk milyon civarından DP dönemi sonlarında sekiz buçuk milyon tonlara, arpa üretimi 1940'ların sonlarında 1 milyon ton civarından 1950'lerin sonunda üç buçuk milyon ton civarına yükselmiştir (TÜİK, 2014: 174).

DP Dönemi'nde ekili dikili arazilerin artışında, traktörlerin yanı sıra yasal düzenlemelerden de yararlanıldı. DP, *Çiftiyi Topraklandırma Kanunu*'nun büyük toprakların dağıtılmasını öngören maddesini uygulamadı, devlet mülkiyetindeki tarıma elverişli arazilerin ve meraların küçük üreticilere veya topraksız köylüye dağıtılmasını öngören maddelerinin uygulanmasını sağladı. Bu şekilde üretime açılan araziler ve meralar, 1950'li yıllarda üretime açılan tüm toprakların neredeyse yarısını oluşturuyordu. Bu uygulama toprakların Kürt aşiret reislerinin elinde toplandığı Güneydoğu Anadolu dışındaki bölgelerde küçük üreticiliğin güçlenmesini de sağladı. Böylece daha önce ekilmeyen geniş arazi ve topraklar üretime açıldı. Ekili arazilerin toplam miktarı Dünya Savaşı'nın sonundan 1950 yılına kadar % 10, 1950'li düzeylerinin üzerine çıkan tarımsal üretim ise 1953 yılına kadar % 40 arttı. 1960 yılına gelindiğinde tarımsal üretim miktarı 1948 senesindeki miktarın % 60 üzerine çıkmıştı, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki tarım arazilerinin iki katına yakındı. Son 200 yılda Türkiye'de ekili alanların ve tarımsal üretimin bu kadar hızlı artış gösterdiği bir başka dönem görülmemiştir (Pamuk, 2014: 228-229). Yalnız mera ve çayırın tarıma açılmasının olumsuz bir yanı da vardır. O da hayvanların otladığı kısımlar ve otlak alanlarda eskisine göre bir azalmaya sebep olmasıdır (Oktar ve Varlı, 2010: 17).

DP iktidarının ilk yıllarında tarımda bu yatırımların yanında iklim koşullarının da iyi gitmesi tarımda üretim miktarını artırdığı görülmektedir. Yine bu dönemde dünyada tarım ürünlerine Kore Savaşı'ndan dolayı talebin artması ve tarım ürünü fiyatlarının bu gelişmelere bağlı olarak yükselmesi de tarımsal ihracatta gelirlerin artmasını sağlamış ve bu da halkın refah düzeyinin olumlu olarak gelişmesini sağlamıştır. DP Dönemi'nde hayvancılık alanında da gelişmeler olduğu görülmektedir. Bu dönemde, kümes hayvanları ve yumurta üretimi, arıcılık ve bal üretimi, küçükbaş ve büyükbaş hayvanların üretimi ve yetiştiriciliğinde önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. Hayvancılığa

meydana gelen artışlara bağlı olarak et, süt, yapağı, deri, kıl, tiftik üretimi de beraberinde artmıştır (Albayrak, 2004: 340). DP iktidarının ikinci yarısında yaşanan kuraklığın da etkisiyle üretim miktarında ve gelirlerde azalmalarda görülmüştür. Bu duruma birde yaşanan ekonomik devalüasyonların da etkisiyle ekonomik anlamda daralma ve gelirlerde azalmalarda görülmüştür. Ama tüm bunların yanlarında genel olarak Demokrat Parti iktidarı dönemine baktığımızda ise tarımsal üretimde ve tarımsal gelirlerde ciddi anlamda gelir elde edildiği, bu artışta tarımda teknolojik gelişmeleri takip ve özellikle makine kullanımının artmasının etkili olduğunu, bu gelişmelerinde kırsal ve köylü nüfusun DP iktidarına destek vermesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Demokrat Parti'nin Sanayi Politikaları

Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı süresince sanayi sektörüyle ilgili yeterince strateji geliştirilmemiş, hükümet ve parti programlarındaki payı ise sadece yüzde 3 dolayında kaldığı görülmektedir (Canlı, 2020: 81). Demokrat Parti döneminde, sanayi alanında madencilik, şeker, çimento ve dokuma sektörleri başta olmak üzere, özellikle demir ve bakır üretimi arttı; bu da sanayi alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Şeker ve dokumanın halkın tüketiminde oynadığı önemli rol, Demokrat Parti'nin büyük halk toplulukları tarafından desteğin artmasına neden olmuştur (Eroğul, 2003: 143).

Başbakan Adnan Menderes'e göre, ülkenin sanayi altyapısının hızlı bir şekilde geliştirilmesi gereklidir. Bunun için, bütçenin yatırıma ayrılan kısmı artırılmalı, hükümetin bütçe içinde kullanabileceği diğer bütün olanaklar ise yine üretim için sevk edilmelidir. Ülkenin toplam üretiminin artmasını sağlamak için eldeki tüm olanakların sermayenin üretim amacıyla kullanılmasına bağlıdır. Söz konusu üretimde özel sektörün payını yükseltmek için gerekli önlemler alınmalıdır. Özel sektörün gelişebilmesi için kendini hukuken ve fiilen güvende hissedebilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yine üretimi artırmak için yabancı sermayenin ve gelişmiş üretim, sanayi tekniğinin ülkemize çekilmesi için her türlü önlem alınmalı ve gerekli adımlar atılmalıdır (Canlı, 2020: 81).

DP iktidarındaki sanayi sektöründe işletme dağılımına bakıldığında 1950 yılında Türkiye'de 103 kamu işletmesi, 2515 özel sektör işletmesi olmak üzere toplam 2618 imalat sanayi işletmesi bulunmaktadır. 1950-1960 yılları arasında imalat sanayi işletme sayısı toplamda yüzde 110 artarak 2.618'den 5.503'e yükseldiği görülmektedir. 1950 yılında kamu sektörü-özel sektör sanayi dağılımına bakıldığında ise; kamu işletmelerinin payının toplam işletmeler içerisinde payı yüzde 3,93'tür. 1960'a gelindiğinde ise toplam işletmelerin içerisinde kamu sanayi işletmelerinin payı yüzde 3,98 olduğu görülmüştür. 10 yıllık dönemde, kamu imalat sanayisi işyeri bazında yükseliş yüzde 116 iken, özel sektör imalat sanayisi işyeri sayısındaki yükseliş yüzde 110 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (Sungur, 2014: 51).

Demokrat Parti Dönemi'nde planlı programlı bir sanayileşme atılımına gelinceye kadar geçen zamanda Türk sanayisinin temel özellikleri değişmediği görülmektedir. Özellikle özel sektörün sanayi alanındaki işletmeleri küçük, teknolojisi eski ve geri kaldığı, sermayesinin yetersiz olduğu aşikârdır. Ancak hedeflenen düzeyde olmasa da sanayi sektöründe özel sektörde azımsanmayacak bir gelişme sağlamıştır (Erdoğan, 2008: 93). 1954'ten itibaren döviz azlığı sebebiyle DP'nin savunduğu liberalizm politikasına kısıtlama getirildi. Özellikle ithalatı kısıtlayıcı tedbirler alındığı görülmektedir. Artık sanayi alanında özellikle tesisleşme de devlet yerini almak zorunda kalmıştır. Her ne kadar Türk girişimci sınıfı ve ticari zihniyetin gelişmesini sağlamak ve yatırımları teşvik amacıyla kurulan Sanayi ve Madenler Bakanlığı beklenildiği gibi sonuç getirmemişse de devletin ekonomi ve sanayi alanındaki başat rolü tekrar önemli hale gelmiştir. Hükümet baştan beri savunduğu liberalizm politikasından bu sebeplerden dolayı birtakım tavizler vermek zorunda kalmıştır (Baytal, 2007: 556).

1950 yılında imalat sanayisinde faaliyet gösteren bütün işletme ve firmalar içerisinde gıda, içki ve tütün sektörünün payı yüzde 39'dur. 1960 yılına gelindiğinde ise gıda, içki ve tütün sektörünün payı yüzde 34'e gerilediği görülmektedir. Dokuma, giyim ve deri sektörünün payının ise dönem içerisinde arttığı görülmektedir. 1950 yılında bu sektörün imalat sanayisi içerisindeki payı yüzde 20 iken 1960 yılında yüzde 22'ye yükselmiştir. Sanayi alanında en önemli artış taş ve toprağa dayalı sanayi sektöründe yaşandığı görülmektedir. Sektörün payı 1960 yılına gelindiğinde yüzde 4'ten yüzde 7'ye yükselmiştir (Sungur, 2014: 54).

DP'nin sanayileşme politikaları çerçevesinde, bugün faaliyetlerini sürdüren birçok önemli sanayi işletmesi mevcuttur. Bunların başlıcaları, tarımda makineleşme alanında mühim bir adım olarak 1954 yılında kurulan Türk Traktör, 1955 yılında beyaz eşya sektöründe faaliyetlerine başlayan Beko ve Arçelik, 1959 yılında otomotiv sektöründe Türkiye'nin önemli atılımlarından biri olan Koç şirketler grubunun girişimiyle kurulan Ford Otosan'ı sayabiliriz (Sungur, 2014: 51). Türk Traktör, ülkemizde traktör imalatında ve montajında kurulan ilk fabrikadır. 1954 yılında kurulan traktör fabrikası 1955 senesinde üretime başlayabilmiştir. Bu fabrika Ankara'da Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri adı altında faaliyete geçmiştir. Burada Minneapolis-Moline şirketinin traktörlerinin montajı yapılmaktaydı (Yıldırım, 2017). Türk Traktör'ün kurucuları arasında Ziraat Bankası, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Tariş, Çukobirlik gibi yerli birlik ve kurumlarda yer almaktadır (Resmi Gazete, Sayı: 8767, 29 Temmuz 1954). Türk Traktör 1954-1957 arasında 1202 adet traktör üretmiştir.

1950-1960 döneminde sanayi konusunda atılan önemli adımlar şu şekildedir:

- Özel teşebbüsü geliştirici politikalara öncelik verildiği görülmektedir.
- Sermayenin artmasının sağlanması ve yabancı sermayenin ülkemize gelmesi için liberal ekonomi politikası anlayışı çerçevesinde 1951 yılında *Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu*, (Resmî Gazete, 1951: 7780, TBMM Zabıt Ceridesi, IX, 9, 1) 1953'te *Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu* ve 1954 yılında *Petrol Kanunu* uygulanmaya başlanmış ve yabancı yatırımları özendirici bir ortam sağlanmıştır.
- Alınan dış yardım ve krediler, hazine imkânlarıyla birleştirilerek ekonomide kalkınma için harcanmıştır.
- Altyapı yatırımlarına öncelik verildiği görülmektedir.
- Tarımsal üretimi artırabilmek için teşvik edici destekleme alımları yapılmıştır (Ertin, 1998: 166).

2.3. Demokrat Parti'nin Maliye ve Para Politikası

Para politikası alışverişlerde kullanılan para miktarının azaltılması ya da artırılması ile yönlendirilmektedir. Mesela, Merkez Bankası matbaasının çok çalışması veya ticari bankaların daha çok kredi sağlaması, faiz oranlarının veya ıskonto oranlarının düşürülmesi uygulamaları piyasadaki para hacminin artmasını sağlar. Para hacminin artması da insanların satın alma gücünün artmasını sağlar. Bu artışta, eğer piyasadaki paranın alacağı ürün sayısı az ise, fiyatlar genel seviyesine enflasyon olarak yansır (Tepecik, 2013: 156).

Demokrat Parti Dönemi'nin para politikalarına bakıldığında öncelikli olarak Türk lirasının değerinin korunmaya çalışıldığı, denk bütçenin sağlanmaya ve korunmaya çalışıldığı kredi ve fon imkânlarının artırılıp çeşitlenmeye çalışıldığı ve vergi konusunda birtakım düzenlemeler yapıldığı gözlenmektedir. 1950 ile 1954 arasında para arzının artması, üretimin artmasını sağlamıştır. Ama üretim azalınca para arzının düşürülememesi noktası da enflasyonun meydana gelmesine sebep olmuştur (Eroğul, 2003: 147).

Başbakan Adnan Menderes, sağlam bir temel üzerinde iyi bir ekonomiye sahip olmanın ilk koşulu olarak denk bütçenin oluşturulması gerektiğini savunur. Denk bütçeye sağlayabilmenin koşulu ise azami miktarda tasarruf sağlamak ve devlete ait masraflar en aza indirilmelidir. Ülkenin içinde bulunduğu konum ve şartları ve ekonomik gücünün sınırlarını kabul ederek iktisadi yapıyla uyumlu sağlam denk bir bütçenin uygulanması gerektiğini belirtmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 26).

Demokrat Partinin para politikalarına bakıldığında, uygulanan para politikası ekonomik olarak ülkede büyümeyi kolaylaştırıcı nitelikteydi. Ülkede ekonomik ve parasal büyüme sağlanmalı, büyümenin önü kesilmemeliydi. Demokrat Parti'nin açıkladığı hükümet programlarında enflasyonist bir mali politika izlenmeyeceği vurgulanmıştı, fakat deflasyoncu bir politikanın da iktisadi ve mali kaynakları kısırlatacağı düşüncesi de vardı. Üretim arttığı sürece ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) büyümeye devam ettiği sürece Merkez Bankası kaynaklarının kullanılmasının bir sorun oluşturmayacağı görüşünü ileri sürüyorlardı (Çoşar, 2005: 34-35). 1950 ile 1953 yıllarını kapsayan dönemde bankaların verdiği kredilerin yüzde 10'luk kısmı kamunun kullanımına sunulurken, geriye kalan yüzde 90'lık kısım ise özel sektörün kullanımına sunulmuştur. 1954 ile 1960 yılları arasında özel sektörün kullandığı banka kredileri yüzde 80'e inerken kamunun banka kredileri ise yüzde 20'ye yükselmiştir. Devlet sektörüne aktarılan krediler içerisinde kamu iktisadi teşekküllerine ayrılan kısım, yıldan yıla arttığı gözlenmektedir. Kamu bankalarının bankacılık sisteminde daha aktif bulunması dolayısıyla hükümet kamu iktisadi teşekküllerinin zararlarını giderebilmek için bankalara başvurarak kredi ihtiyacını karşılama yoluna gitmiştir (Şahin, 2007: 127).

DP'nin iktidarı süresince tek finans kaynağı Merkez Bankası değildir. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası dönemin önde gelen bankalarından ve finans kaynaklarından birisidir. 1951'de faaliyete geçen bu banka özel sektöre orta ve uzun vadeli sanayi yatırım kredileri sağlamak, Marshall yardımlarının dağıtılmasını sağlamak, ithal girdileri için döviz ve teknik yardım da bulunmak amacıyla kurulmuştur. 1953'de İstanbul Bankası ve Demirbank, 1954'de İşçi Kredi Bankası, Şekerbank ve Vakıflar Bankası, 1955'de Pamukbank, 1958'de Çay Bank, 1959'da Öğretmenler Bankası ile banka sayısı artmış ve farklı alanlara sermaye sağlanmıştır. Aynı zamanda bankalardaki tasarruf ve birikim miktarının da arttığı gözlenmektedir. Söz konusu bankalar genellikle dönem içinde uzun vadeli konut kredileri, ithalat ya da ihracat kredileri vermektedirler (Tepecik, 2013: 157).

Demokrat Parti'nin vergi politikalarına bakıldığında dolaylı vergileri azaltıp, dolaysız vergileri artırarak vergi adaletini sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Halkın tüketim gücünü düşüren ve üretimi imkânlarını kısıtlayıp azaltan vergilerde ve tekel ürünlerinin fiyatlarında indirim yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde düzenlenen vergiler muamele vergisi, yol vergisi ve hayvan vergisi olarak ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan, vergilerde yapılması planlanan indirimlerin bütçeyi olumsuz etkilemeyeceği de hükümet programlarında belirtilmiştir (Canlı, 2020: 72). Demokrat Parti'nin iktidarında uygulamaya çalıştığı para politikaları liberalleşme olarak tanımlansa da açık bütçe, giderek kamu harcamalarının giderek artması, genişleyici para politikalarının uygulamada olması tanıma uymadığını gösterirken uygulanan politikalar 1950 yıllarında öne çıkan yaklaşımlardan Keynesyen iktisat politikasına benzemektedir (Yılmaz, 2019: 71). Para politikasındaki rahat uygulamalar 1958 yılına kadar sürmüştür. 1958'de IMF ile görüşmelerin sonucunda, Türk parasının değerinin düşürülmesi dâhil, sıkı para politikasına geri dönmek zorunda kalınmıştır. Merkez Bankası kredilerinin kısıtlanması, ticari bankaların kredilerinin dondurulması ve daraltıcı para politikası DP'nin son yıllarında uygulamalar arasındadır. Ama maliye politikası tedbirleri yani vergilerin artırılması, 1960'tan sonrasına kalmıştır (Tepecik, 2013: 158).

2.4. Dış Ticaret ve Devalüasyonlar

DP iktidarında dış ticaret konusunda belirlenen temel politika liberal ekonomidir. Bu dönemde, ithalat ve ihracat tamamen serbest bırakılırken ithalata uygulanan kısıtlamaların kaldırıldığı görülmektedir. Adnan Menderes, Birinci Hükümet Programında, dış ticaret politikasını istikrara kavuşturmak için gerekli kararların alınacağını ifade ederek, ülkenin dış ticaretinin istikrarsız yapısına vurgu yapmış ve dış ticaret politikasının gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Canlı, 2020: 84).

DP hükümetleri, ekonomik başarının çözümünü dış kredi desteğinde aramışlardır. Özellikle Menderes hükümetleri döneminde dış kaynaklara bağımlılığın iyice arttığı gözlenmektedir. Değişen ekonomik politika ve dış krediler ile en çok yardımı sağlayan Türkiye'nin müttefiki ABD yardımları ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin dış destek ve ekonomik yardım arayışı, DP iktidarından önceki tarihlerde de görülür. İlk olarak, Truman Doktrini ile ABD'nin, Yunanistan'ın yanında Türkiye'yi de programa almasıyla dış yardımlar başlamıştır. Bu durum, Amerika'nın çıkarları dışında II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehdidi altında olan Türkiye'nin de işine geliyordu (Baytal, 2007: 562). Ancak dış ticaret benimsenen liberal politika, 1950 yılından itibaren dış ticaret açığının sürekli olarak artmasının ana nedenidir. Yüksek dış ticaret açığı 1950'den itibaren iki yıl içinde de Merkez Bankası'ndaki altın rezervlerinin üçte birinin harcanmasına neden olduğu görülmektedir. Bu durumun sonucunda Merkez Bankası tarafından daha önce serbest bırakılan altın satışları durdurulmak zorunda kalmış ve 1953 yılında ithalatta liberal politikaya son verilmiştir. Dış ticaretteki takip edilen liberal politikanın başarılı olunamamasının ve liberal ekonominin sürdürülememesinin ana nedeni Türkiye'nin cumhuriyetin ilanından beri ihracat yapısının tarım ürünlerinin ötesine geçememesiydi. Yalnızca tarım ihracatına dayalı ve 5-6 tarım ürününe (tütün, pamuk, fındık, kuru üzüm, incir) dayalı bir liberal ekonomi sisteminin sürdürülebilmesi düşünülemezdi (Taş, 2004). 1955'ler ve sonrasında alınan dış yardım ve kredilere rağmen ekonomideki istikrarsızlık ve dış ticaret açığı engellenememiştir. Dışa bağımlı hale gelme, döviz kurlarındaki sürekli yükselme DP hükümetini iç kaynak aramaya götürmüştür. Bu durum karşısında bu dönemde yoğun olarak görüldüğü üzere yabancıları teşvik edici birtakım yasalarla bunu gerçekleştirmeye çalışması dönemin belli başlı özellikleri arasındadır (Baytal, 2007: 563).

1951-1960 yılları arasında Türkiye'ye yatırım amacıyla gelen toplam 548.442 bin TL (548 milyon TL) yabancı sermaye yatırıma karşılık 513.912 bin TL (yaklaşık 514 milyon TL) yerli sermaye yatırımı bu yabancı yatırımlarla beraber ekonomiye katılmıştır. DP döneminde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, kendisine eşit veya yakın miktarda bir yerli sermayeyi de ekonomiye kazandırmıştır. Genel olarak bakıldığında; 1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarında bir artış görülmektedir. Bu artışın gerçekleşmesinde bu dönemde çıkarılan yasaların (özellikle 6224 ve 6326 sayılı yasaların) bir etkisi de olduğu görülmektedir. Ancak dönem içerisinde yabancı sermaye artışı devamlı ve sürekli olmamıştır. Belli dönemlerde duraklamış ve azalmıştır (Sungur, 2014: 67).

Hem DP döneminde hem de öncesinde ekonomik olarak ülkede paranın değerini düşüren gelişmeler yaşanmıştır. İlk önce ülkemizde 1946 yılında özellikle dış etkilere bağlı olarak değer kaybı yaşanmıştır. Bu olay cumhuriyet tarihinde ilk devalüasyon olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde diğer ülkeler tarafından devalüasyon yapılması, ülkenin dış ticaretinin devamlılığı açısından bazı endişelere sebep olmuştur. Bu durum karşısında da 7 Eylül 1946 tarihinde Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu gerçekleştirilerek TL %54 oranında devalüe edilmiş yani değer kaybına uğradığı, doların yükseldiği görülmektedir (Alper ve Balaban, 2013:19). DP iktidarı 1954 yılı sonrasında ekonominin günden güne kötüye gitmesine rağmen devalüasyon gerçekleştirmemiş ve uluslararası ekonomik kurum ve kuruluşların tavsiye ettikleri istikrar tedbirlerini bir süre uygulamamıştır. Bu durum ihracat yapmayı zorlaştırmıştır ve dışarıya mal satılamaz duruma gelinmiştir. Bununla beraber, DP'nin istikrar önlem ve uygulamalarını yürürlüğe koymaya mecbur kalması için dış yardım veren ülkeler, kurum ve kuruluşlar

verdikleri kredileri azalttıkları görülmektedir. Döviz darboğazına girilmesi, ithalatın da daralmasının ana nedeni olmuştur. Gerekli ithal malları azlığı sanayide üretimi de olumsuz etkilediği görülmektedir. Ayrıca büyüme hızı da yavaşlamıştır. Sonuç olarak, ülkemizdeki ekonomik büyümenin dış yardımlara bağımlı hale geldiği görülmektedir (Sungur, 2014: 96).

Başbakan Adnan Menderes'in ekonomi politikasında değişikliğe gitmek istemesi, başta o dönem ABD olmak üzere uluslararası kredi çevrelerinde birtakım rahatsızlıklara neden olduğu görülmektedir. 4 yıl süren zor mücadelelere rağmen 1958 yılına kadar Türkiye'ye dışarıdan kredi verilmeyip gerekli destek sağlanmamıştır. 1958'de ağustos ayındaki devalüasyon kararının akabinde kredi sağlama konusundaki engellemeler yavaş yavaş kaldırılmıştır. 4 Ağustos 1958 tarihinde ekonomide alınan istikrar tedbirleri ile TL % 68.9 oranında devalüe edilmiş ve doların değeri TL karşısında artmıştır (Karluk, 1997: 509). Ancak, 1959 yılının ilk çeyreğinden itibaren söz verilen dış yardıma ilişkin olarak DP ile ABD arasında çıkan anlaşmazlığında etkisiyle, yardım talebi için önce Almanya ardından Sovyetler Birliği ile görüşmelere yönelmek zorunda kaldığı görülmektedir (Ekzen, 2009: 47).

2.5. Demokrat Parti Dönemi'nde Yabancı Sermaye

DP Dönemi'nde yabancı sermayeye ilişkin politikaların etkileri ödemeler dengesi çerçevesinde görülmektedir. 1950-1960 dönemi ödemeler bilançosunda sermaye hareketlerine bakıldığında; 10 yıllık DP iktidarında ülkemize toplam 101 milyon dolar civarında yabancı sermaye girişi olduğu görülmektedir (Sungur, 2014: 65). DP hükümeti, ekonomide liberalizm politikası çerçevesinde başta ABD olmak üzere, Batılı demokratik devletlerle daha sıkı bir işbirliği yapılacağını açıklayarak ülkede girişimci sınıfının oluşmasını hedeflemekteydi. Bu sınıfın oluşmasında ve bu politikanın benimsenmesinde yabancı uzmanların önemli bir etkisi bulunmaktaydı. DP'nin iktidarı devraldığı 1950 yılından itibaren izlediği ekonomik politikalar Barker Raporu olarak da adlandırılan Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Menderes hükümetiyle yaptığı işbirliği çerçevesinde hazırlanan rapora dayanmaktaydı (Albayrak, 2004: 305).

Demokrat Parti Dönemi'ne bakıldığında yabancı sermayeyi ülkeye çekmek adına birçok kanun çıkarılmıştır. Bu kanunların başlıcaları şunlardır:

-5583 Sayılı 04.03.1950 tarihinde çıkarılan kanun (Resmî Gazete, 1950: 7448, TBMM Tutanak Dergisi, VIII, 25, 4, 57).

-5821 Sayılı 09.08.1951 tarihinde çıkarılan kanun (Resmî Gazete, 1951: 7780, TBMM Zabıt Ceridesi, IX, 9, 1).

-6224 Sayılı 23.01.1954 tarihinde çıkarılan kanun (Resmî Gazete, 1954: 8615, TBMM Tutanak Dergisi, IX, 27, 4, 30).

-6326 Sayılı 16.03.1954 tarihinde çıkarılan kanunu belirtebiliriz (Resmî Gazete, 1954: 8659, TBMM Zabıt Ceridesi, IX, 29, 4, 60).

Demokrat Parti iktidarında yabancı sermaye ile ilgili olarak yapılan ilk düzenleme 4 Mart 1950 tarihinde kanunlaşan “*Hazinece Özel Teşebbüse Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun*” (Resmî Gazete, 1950: 7448, TBMM Tutanak Dergisi, VIII, 25, 4, 57) isimli yasadır. Söz konusu kanun, ülkemizde yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme olma özelliği taşımaktadır. Bu kanunla birlikte ülkemize gelen yabancı sermayeye belli kurallar çerçevesinde transfer garantisi verildiği görülmektedir. Ayrıca dışarıdan borç para almak isteyen işletme ve kuruluşlara borçları dövizle transfer etme imkânı da sağlandığı görülmektedir (Sungur, 2014: 63).

Türkiye'nin, 9.Dönem, 20.Hükümeti'nin İktisat ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş⁶ bir demecinde "*Dış Kaynakların ülkemize girmesi esas mücadelemiz olduğu için anaparaya en geniş olanaklar bağışlanmıştır*", ifadesiyle Demokrat Parti Hükümeti'nin dış sermaye konusundaki görüşleri açısından bizim bir izlenimde bulunmamızı sağlamaktadır (Kütüklü, 2008: 10).

DP döneminde, yabancı sermayenin ülkeye girişi sürerken Türkiye'de petrol araştırmaları ve işletmeciliğinin liberal ekonomi çerçevesinde serbest rekabete açılması için 12 Kasım 1952 tarihinde 3/15833 sayılı kararname çıkarılmıştır. Bu kararnameden sonra yabancıların petrol yatırımları konusunda ülkede çalışmalarda bulunabileceklerine dair çalışmalar da başlamıştır (Kökyay, 2008: 101). Ülkemize yabancı sermayenin yatırımıyla ilgili yapılan düzenleme ve kanunlar ile 1954 yılına kadar hedeflenen sonuç elde edilemeyince, hükümet yeni bir kanuni düzenleme de bulundu. Bu petrol yasasının hazırlanmasında İsrail Petrol Kanunu'nu hazırlayan ve ABD'de Petrol Dairesi Başkanlığı yapan Max Ball, ülkeye davet edilerek Petrol Kanunu'nun hazırlanmasında önemli rol oynamıştır (Haykır ve Demir, 2017: 258). 18 Ocak 1954 tarihinde kabul edilen 6224 sayılı *Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu* (Resmî Gazete, 1954: 8615, TBMM Tutanak Dergisi, IX, 27, 4, 30) ile DP iktidarı, Türkiye'de yabancı sermayenin madencilik ve petrol alanları başta olmak üzere olmak ülkeye girişine izin verdiği görülmektedir. Bu kanunla ülkenin ekonomik açıdan gelişimine yararlı ve sadece Türk özel teşebbüslerine açık olan her türlü faaliyet alanı ve konusu, yabancı sermaye yatırımlarına da açık hale getirildiği görülmektedir. Ülkeye gelecek olan yabancı sermayeye daha geniş çalışma alanı ve hukuki güvence sağlanmaya çalışılmıştır (Zarakolu, 1954: 594).

Günümüzde Türkiye'de yer alan yabancı sermayeli işletmelerin pek çoğu DP iktidarında kurulmuştur. Mesela; 1951 yılında Türkiye'de ilk yatırımda bulunan Unilever, 1952 yılında Koç ile işbirliğiyle Türkiye'de ampul üretimine başlayan General-Electric, 1954 yılında Minneapolis-Moline ortaklığıyla ülkemizde faaliyete başlayan Türk Traktör, 1954 yılında İsviçre Migros Kooperatifler Birliği ve İstanbul Belediyesi'nin teşvikiyle kurulan Migros Ticaret A.Ş., 1957'de Türkiye'de faaliyetlerine başlayan Pfizer Türkiye, 1955 yılında Türkiye'nin ilk 5 yıldızlı oteli olarak faaliyete başlayan İstanbul Hilton, 1956 yılında İstanbul'da faaliyete başlayan Türk Philips Sanayi A.Ş., 1957'de faaliyete başlayan BP Petrolleri A.Ş., 1958 yılında Koç ve Siemens işbirliğiyle kurulan Simko A.Ş., 1958 yılında Türkiye'de faaliyetlerine başlayan Roche Müstahzarları Sanayi A.Ş., 1959 yılında Koç ortaklığıyla kurulan Ford Otosan, 1959 senesinde ülkemizde faaliyete başlayan Singer, 1960 senesinde ülkemizde faaliyetlerine başlayan Türk Pirelli Lastikleri A.Ş. ülkemizde yabancı sermayeli veya yabancı sermaye ortaklı kurulan ve faaliyetlerini sürdüren şirket ve kuruluşlardır (Sungur, 2014: 64). Demokrat Parti iktidarı döneminde bu girişim ve teşviklere rağmen yabancı sermaye istenilen ve hedeflenen seviyede ülkemize gelmemiştir. Yabancı sermaye desteği ve girişimiyle ülkede amaçlanan gelişim ve değişimi sağlamadığı görülmektedir. Bu dönemde DP iktidarı pek çok düzenlemede bulunup kanun çıkarsa da ülkemize gelen yabancı sermaye az miktarda gerçekleşmiştir.

2.6. Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme

Bir ülkedeki gelir dağılımına bakıldığında kişi başına düşen gelir arttığında refah seviyesinin artacağı ön görülmektedir. Ama kişi başına düşen milli gelir refah düzeyinin artışı sağlarken, refah seviyesindeki yükselişi belirten artış gelir dağılımına iyileştirme sağlayacağı manasına gelmeyebilir (Yılmaz, 2019: 79). 1946-1953 yılları arası dönem itibariyle önemli seviyede artış sağlayan güçlü

⁶ Fethi Çelikbaş 1912 yılında Burdur'da doğmuştur. Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. İktisadi, Mali ve Siyasi Bilimler alanında profesördür. Türk Ofisi raportörlüğü yapmıştır. Siyasi Bilgiler Okulu Türk İnkılap Tarihi öğretim üyeliği yapmıştır. Siyasi Bilgiler Okulu Müdürü ve Dekanlığı görevlerinde bulunmuştur. Ankara Ziraat ve Veteriner Fakültesi Ekonomi hocalığında görev almıştır. IX. Dönem Burdur Milletvekilidir. Avrupa Konseyi Türk Heyeti Başkanlığı görevinde bulunmuştur. 20. Hükümet Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. 20.Hükümet Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. Fethi Çelikbaş 2009 yılında vefat etmiştir. (TBMM Albümü 1920-2010, Cilt: II, Gökçe Ofset Matbaacılık, s.550).

büyüme, ülkedeki bütün toplumsal kesimlerin gerçek anlamda gelirinin artmasına olanak sağlayan koşulları oluşturmuştur. Araştırma neticesinde ortaya çıkan istatistiksel veriler bu verileri bize sunmaktadır. Fakat gelir dağılımı yapılırken, gerçek anlamda bir yükselimin sağlanması adaleti sağladığı manasını tek başına taşımaz (Boratav, 2005: 103).

Birinci Menderes Hükümeti'nin hükümet programında ekonomik büyüme ve kalkınma konusunda şu ifadeler yer verildiği görülmektedir. “Nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla meşgul bulunmakta, Türkiye’de ziraat milli ekonominin ticaretimizin ana kaynağını teşkil etmektedir. Bunun içindir ki milli gelirin artması ve her sahada kalkınmanın ana şartı bu temelin kuvvetlenmesi suretiyle mümkün olabilecektir.” (Birinci Dönem Adnan Menderes Hükümet Programı).

1950 yılında, cari fiyatlar üzerinden bakıldığında tarımın GSMH’ya katkısı 4 milyar TL, sanayi sektörünün katkısı 1,4 milyar TL, hizmet sektörünün katkısı ise 4,2 milyar TL olduğu görülmektedir. 1960 yılına tarım sektörü cari fiyatlar üzerinden 17,6 milyar TL, sanayi sektörü 8 milyar TL, hizmet sektörü de 20,9 TL milyar TL büyüklüğe ulaşmıştır. Sabit fiyatlar üzerinden hesaplanan sektörel büyümelere bakıldığında; 1950 yılında tarım sektörünün GSMH’ya katkısı 15,7 milyar TL’den 1960 yılında 26,5 milyar TL’ye yükselmiştir. Sanayi sektörünün büyüklüğü ise 5 milyar TL’den 11,1 milyar TL’ye çıkarken, hizmet sektörünün büyüklüğü de 17,6 milyar TL’den 33,1 milyar TL’ye ulaşmıştır (Sungur, 2014: 104).

1950’den sonra tarımda makineleşme ülkenin tarım alanında bir tahıl ihracatçısı durumuna gelmesini sağlandı. Özellikle dört yıl içinde (1950-1954 arasında) Türkiye, yılda % 13’lük gibi hayli yüksek bir ekonomik büyümeye sahip olmasında tarımın etkisi çok fazladır (Baytal, 2007: 554). 1950-1953 yılları arasında ekonomideki büyümeyi artıran genişletici politikalar, bu dönemden sonra ihracatın duraklamaya başlaması, yeterli finans kaynaklarının o dönem için bulunamaması sebebiyle enflasyonu artırmaya başladı. Ve bu da kamu kesiminin yükünü iyice artırdı. Azalmaya başlayan ithalatla birlikte kapasite kullanım seviyesinin düşmesi toplam mal arzının azalmasına neden oldu. 1954’ten itibaren dış kaynaklardaki azalmaya rağmen hızlı büyüme amacından vazgeçilmeyerek kamu yatırımlarının artarak devam ettiği görülmektedir. Bu şartlarda genişletici para ve kredi politikaları ülkenin kalkınması için yatırımlara destek amaçlı kullanıldığı görülmektedir (Çoşar, 2005: 36).

1955 yılından itibaren millî gelirin büyüme hızı bariz bir şekilde yavaşlamıştır. Ülkede artan enflasyon nedeniyle birtakım mallarda sıkıntılar ortaya çıkarken fiyatlar yükselmiş, kuyruklar uzamaya başlamış ve bunun sonucunda karaborsacılık ortaya çıkmıştır. Devlet önlem olarak 1955 yılının Temmuz ayında, “*Millî Koruma Kanunu’nu*” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940, IV, 8, 1, 27; Düstur, 3.Tertip, Cilt: 21, 1940; Resmi Gazete, 1940: 4417) sert bir şekilde uygulamaya koymuştur (Kuyaksıl, 1994: 96). Bu dönemde ayrıca DP’nin denk bütçe hedefi, hızlı büyüme hedefi ile çelişiyordu ve vergi dışında finansman araçlarını kullanırken denk bütçe politikasını sürdürebilmek zor bir uygulamaydı. Bu iki durum, denk bütçe politikası uygulamasını önemli ölçüde sınırladığı görülmektedir (Çoşar, 2005: 38). Demokrat Parti döneminde meydana gelen kamu açıklarının artışı önlemek ve kapatmak için halktan toplanan vergilerin yeterli düzeyde olmaması iç borçlanmaya yol açtığı görülmektedir. Bu dönemde borçlanmadan dolayı ortaya çıkan yüksek faiz oranları gelir dağılımını olumsuz şekilde etkilediği görülmektedir (Yılmaz, 2019: 81).

3. Sonuç

DP 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında iktidara geldikten sonra pek çok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da birtakım gelişim ve değişimler gerçekleşmiştir. Ülkede yaşanan bu gelişim ve değişimin ekonomideki yansıması devletçi ekonomi anlayışı yerine, liberal ekonomi yani serbest ekonomi politikalarının uygulanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da kurulan Avrupa

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Marshall Yardım Planı ve Truman Doktrini çerçevesinde kurulan ekonomik kurum ve kuruluşlara Türkiye’de üye olmuştur. Türkiye’nin 1930’lardan beri izlediği devletçi, korumacı ve kendi kendine yetmeye çalışan ekonomik politikalardan vazgeçildi. DP döneminde ithalat büyük ölçüde liberal politika çerçevesinde yürütüldü.

Demokrat Parti döneminde liberal ekonomiye geçiş, günümüzde dahi dönemin şartları tam olarak dikkate alınmadan tartışılan ekonomik konulardan biridir. Bunun başlıca sebebi ülkemizde liberal ekonomideki politikalar ekonomik kurallarla oluşturulmaktan ziyade siyasi karar ve argümanlar neticesinde oluşmuştur. Bu sebeple siyasi istikrarsızlık beraberinde ekonomiyi olumsuz anlamda etkilemiş, ülkenin hiç alışık olmadığı ithalatçı politika ve beraberinde enflasyonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. DP döneminde ekonomide belirgin gözle görülür bir büyüme gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde dışa bağımlılık artmıştır. Ekonomik alanda çıkarılan kanunlar, başka ülkelerden alınan dış borçlar, yabancı yatırımın ve dış sermayenin ülkemize gelmesi için yapılan teşvik gibi yasal ve hukuki düzenlemeler DP’nin ekonominin büyümesi ve ülkenin kalkınması için yaptığı faaliyetler arasında yer almıştır.

Özetle DP, savaş yılları sonrasında savaş yıllarının getirdiği ekonomik faturayı ve huzursuzluğu kullanarak iktidara gelmiştir. DP kendi döneminde eski ekonomi politika ve uygulamalar dışında bir politika olan liberal ekonomiyi benimsemiştir. Dönemin başlarında dış yardım ve kredilerle özellikle tarıma dayalı ekonomide iklim şartlarının iyi gitmesi ve tarım arazilerinin genişlemesiyle birlikte ekonomik olarak refah yıllarını vatandaşlarına yaşatsa da sonraki yıllarda iklim şartlarının kötüye gitmesi, dış yardım ve kredilerin azalması sonrası ekonomi kötüye gitmeye başlamıştır. Bu kötüye gitme ülkenin para politikalarına yansımış ve para değer kaybederek devalüasyon gerçekleşmiştir. Bu durumda alım gücünü ve ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemiştir. DP dönemi ekonomik anlamda inişli-çıkışlı bir çizgi izlemiştir. DP dönemi yaşanan ekonomik şartlarında etkisi ve beraberinde siyasi gelişmelerle birlikte askeri müdahale sonucu son bulmuştur. Bu dönemin ekonomik şartlarının etkisi DP dönemi sonrası da ekonomik anlamda etkisini sürdürmüştür.

Ekler

Ek-1: 1946 Devalüasyonu ile ilgili 8 Eylül 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ne yansıyan haber.

Ek-2: 1958 Devalüasyonu ile ilgili Cumhuriyet Gazetesi'ne yansıyan haber 5 Ağustos 1958.

Kaynakça

- Akandere O. (2003). Bir demokrasi beyannamesi olarak dörtlü takrir'in amacı ve mahiyeti. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 5-28.
- Akşin S. (2007). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayrak M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alper M. ve Balaban S. (2013). *Türkiye ekonomisi uluslararası iktisat, büyüme ve kalkınma, iktisadi doktrinler tarihi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Altaş S. (2011), *Çarıklı demokrasi*. İstanbul: İkinci Adam Yayınları.
- Ay Cem İ. (2012). II. Dünya Savaşı ulusal planlama faaliyetleri:1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın karşılaştırmalı analizi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62 (1), 147-172.
- Bayar C. (1969). *Başvekilim Adnan Menderes*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Baytal Y. (2007). Demokrat Parti'nin ekonomi politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10 (40), 545-567.
- Birinci dönem Adnan Menderes hükümeti programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm>.
- Boratav K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara, İmge Kitabevi.
- Boratav K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2002)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Canlı A. (2020). *Adnan Menderes ve Turgut Özal Dönemi ekonomi politikalarının analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canlı, A. (2020). Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları (Bir muhteva analizi incelemesi). *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 5 (2), 75-99.
- Cumhuriyet Gazetesi, 8 Eylül 1946.
- Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ağustos 1958.
- Çavdar T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çiftçiye topraklandırma kanunu. *Düstur*, Tertip:3, Cilt:29, 1945.
- Çiftçiye topraklandırma kanunu (1945). *Resmî Gazete*, (6032, 15 Haziran 1945)
- Çoşar N. (2005). Demokrat Parti dönemi maliye politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), 29-58.
- Ekzen N. (2009). *Türkiye kısa iktisat tarihi*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Erdoğan, Z. (2008). *1950-1960 Döneminde Türkiye'de izlenen iktisat politikalarının analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğul C. (2003). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Ertin G. (1998). *Türkiye’de sanayi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gündoğmuş B. (2012). Türkiye siyasetinde merkez – çevrenin dönüşümü ve geleneksel merkezin konumlanma sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3),
- Haykır Y. ve Demir O. (2007). 6326 Sayılı petrol kanunu ve Demokrat Parti dönemi petrol politikası. *SUTAD*, Sayı:41, 251-269.
- Hazinece özel teşebbüslere karşı kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanun. *Resmî Gazete*, (7448, 4 Mart 1950).
- Kanca, O. (2013). 1950-1960 arası Türkiye’de uygulanan sosyo-ekonomik politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Karluk R. (1997). *Türkiye ekonomisi-tarihsel gelişim yapısal ve sosyal değişim*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kayıran M. ve Metintaş Y. M. (2018). 1945 Çiftçiye topraklandırma kanunu ve uygulaması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 647-666.
- Kennedy P. (1989). *Büyük güçlerin yükselişleri ve düşüşleri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kişî Sevinç Ş. (2005). Demokrat Parti ekonomi politikası ve değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 93-115.
- Kökyay F. (2008). *1923’ten günümüze Türkiye Cumhuriyeti’nin petrol yatırım politikaları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Kuyaksil A. (1994). *Türkiye’de yönetimi yeniden düzenleme çalışmaları çok partili dönem: 1945–1963*. İstanbul: Der Kitabevi.
- Kütüklü U. (2008). *Demokrat Parti*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mardin Ş. (2009). *Türkiye’de toplum ve siyaset, makaleler I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milli korunma kanunu. *Düstur*, Tertip:3, Cilt:21, 1940.
- Milli korunma kanunu (1940). *Resmî Gazete*, (4417, 26 Ocak 1940)
- Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi esas mukavelenamesi. (1954). *T.C. Resmi Gazete* (8767, 29 Temmuz 1954).
- Oktar S. ve Varlı A. (2010). Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin tarım politikası. *Marmara Üniversitesi İBF Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Pamuk Ş. (2014). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Başkası Kültür Yayınları.
- Pamuk Ş. (2016). *Türkiye’nin 200 yıllık iktisadî tarihi büyüme, kurumlar ve bölüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Petrol kanunu (1954). *Resmî Gazete*, (8659, 16 Mart 1954).
- Shils, E. (2002). Merkez-çevre. *Türkiye Günlüğü*, Sayı:70, 86-96.

- Sungur Z. (2014). Menderes Dönemi Türkiye’yi kalkındırma politikaları. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şahin H. (2007). *Türkiye ekonomisi, tarihsel gelişim-bugünkü durum*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şahin S.(t.y.). Marshall planı ve Türkiye’deki sonuçları (Marshall yardımı 1947). Erişim adresi <https://www.kenandabirkuyu.com/marshall-planı-ve-türkiyedeki-sonuçları/>
- Takım A. (2012). Demokrat Parti Dönemi’nde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(29, 157-187.
- Taş M. (2004). Menderes öneminin ekonomi politiği ve 1958 istikrar programı. *Mevzuat Dergisi*, Yıl:7, Sayı:76. Erişim adresi: <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm>.
- TBMM albümü 1920-2010 (2010).Ankara: Cilt: I, Gökçe Ofset Matbaacılık.
- TBMM albümü 1920-2010 (2010). Ankara: Cilt: II, Gökçe Ofset Matbaacılık.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Devre: VIII, Cilt:25, Toplantı:4, Birleşim:57, 1 Mart 1950)
- TBMM Tutanak Dergisi*, Devre: IX, Cilt:27, Toplantı:4 Birleşim:30, 18 Ocak 1954.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: IV, Cilt:8, İçtima:1,İnikad:27, 18 Ocak 1940.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: IV, Cilt:28, İçtima:4, İnikad:3, 11 Kasım 1942.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VII, Cilt:3, İçtima: F, İnikad:34, 7 Haziran 1943.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VII, Cilt:18, Toplantı:2, Birleşim:72, 11 Haziran 1945.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Birleşim 3, Oturum 1, Cilt:1, Mayıs 1950.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: IX, Cilt:9, Toplantı:1, 1 Ağustos 1951.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: IX, Cilt:29, İçtima:4, İnikad:60, 7 Mart 1954.
- Tekeli İ. (1979). II. Dünya Savaşı sırasında hazırlanan savaş sonrası kalkınma plan ve programları. *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı*.
- Tepecik F. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti iktisat tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Toprak mahsulleri vergisi. *Düstur*, Tertip:3, Cilt:24, 1323.
- Toprak mahsulleri vergisi kanunu (1943). *Resmî Gazete*, (5423, 7 Haziran 1943).
- Türköne, M. (2009). *Siyaset*. İstanbul: Opus Yayınları.
- Varlık vergisi kanunu (1942). *Resmî Gazete*, (5255,12 Teşrinisani 1942).
- Yabancı sermaye yatırımlarını teşvik kanunu (1951). *Resmî Gazete*, (7780, 9 Ağustos 1951).
- Yabancı sermayeyi teşvik kanunu (1954). *Resmî Gazete*, (8615, 23 Ocak 1954).
- Yaşar S. ve Yakut K. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti iktisat tarihi*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Yavuz, A. (2009). Başlangıcından bugüne Türkiye'nin borçlanma serüveni: Durum ve beklentiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009 (20), 203-226.
- Yıldırım A. E. Traktörde yeni dönem yeni yatırımlar. (2017). Erişim adresi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/traktorde-yeni-donem-yeni-yatirimlar/385569#B1>.
- Yılmaz A. (2019). *Demokrat Parti Dönemi'nde alınan kararların ekonomi politikalarına yansımaları etkileri ve Sonuçları (1950-1960)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Zarakolu A. (1954). Yabancı sermayeyi teşvik kanunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 590-60